

УДК 355.422:005.336.4:94(100)''1939/1945''

DOI: 10.33099/2707-1383-2020-35-1-85-100

Грицюк В. М., кандидат історичних наук,
доцент, провідний науковий співробітник
науково-дослідного центру воєнної історії
Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського (м. Київ)
ORCID: 0000-0001-9877-1900

Євсєєв І. Г., науковий співробітник науково-
дослідного центру воєнної історії
Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського (м. Київ)
ORCID: 0000-0003-1450-1378

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІВ РСЧА З ВИВЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ефективна протидія новітній збройній агресії Російської Федерації проти України загострила необхідність узагальнення та впровадження в діяльність Української армії бойового досвіду, набутого в антитерористичній операції/операції Об'єднаних сил. Для підвищення ефективності цієї роботи потрібно вивчати досвід минулого. У статті проаналізовано наукову та мемуарну літературу, документальну джерельну базу з питань створення та діяльності органів з вивчення та використання бойового досвіду РСЧА у роки Другої світової війни. Результати діяльності цих органів становлять цінний масив для історіографії. А організація їх роботи має практичне значення в сучасних умовах. Для вивчення досвіду Збройних Сил України в боротьбі проти російської агресії запропоновано авторську періодизацію еволюції органів РСЧА з вивчення та використання бойового досвіду у 1939–1945 роках.

Ключові слова: Друга світова війна, органи вивчення та використання бойового досвіду, РСЧА.

Постановка проблеми. Ще до початку Другої світової війни в арміях, що з часом об'єдналися в Антигітлерівську коаліцію, та у їх супротивників розгорнулась робота щодо узагальнен-

ня, вивчення та використання досвіду застосування видів збройних сил, родів військ та сил, організації між ними взаємодії в бою. Для вивчення та впровадження досвіду війни в органах

військового управління створювались структури з вивчення, узагальнення та використання бойового досвіду, діяльність яких становить вагомий інтерес для сучасних дослідників, науковців та військових фахівців. Досвід бойових дій необхідний для розробки та впровадження новітніх способів ведення збройної боротьби, організації та проведення військових операцій, розробки настанов, посібників та методик підготовки підрозділів родів військ та спеціальних військ Збройних Сил України. Тому для впорядкування цієї роботи в Збройних Силах України та уникнення при цьому помилок, є актуальним вивчення зарубіжного досвіду, передусім – країн Північноатлантичного альянсу, а також проведення воєнно-історичних досліджень щодо історії створення та діяльності структур із вивчення, узагальнення та використання бойового досвіду в роки Другої світової війни, зокрема у РСЧА.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджували роботу органів РСЧА з вивчення та використання бойового досвіду вітчизняні науковці Б. Семон та О. Скрябін [1]. Вони розглянули створення та діяльність органів із вивчення бойового досвіду лише за період німецько-радянської війни (1941–1945 рр.). Ґрунтовним є дослідження зарубіжного науковця Девіда Гланца [2]. Серед радянських і російських дослідників виділяються роботи М. Васильєва [3], С. Гладиша [4], А. Харькова [5], С. Штеменка [6]. Однак вони у своїх дослідженнях роз-

глядали лише окремі напрями діяльності органів РСЧА з вивчення та використання бойового досвіду.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі військово-історичної літератури, архівних матеріалів дослідити історію створення та діяльності органів із вивчення та використання бойового досвіду РСЧА у роки Другої світової війни, встановити етапи створення централізованої системи з вивчення і використання досвіду війни, а також виявити проблемні питання в організації цієї роботи.

Напередодні Другої світової війни робота по вивченню бойового досвіду війни здійснювалась лише штатним підрозділом Генерального штабу РСЧА (далі – ГШ) – воєнно-історичним відділом. Зазначений структурний підрозділ проводив наукові дослідження, які мали суто воєнно-історичний характер. Воєнні історики займались описанням операцій на Карельському перешийку (1939–1940), на озері Хасан і на річці Халхин-Гол (1938–1939), оглядом громадянської війни в Іспанії (1936–1939) та боротьби китайського народу проти японської агресії (1939–1941). З осені 1939 року військові фахівці почали вивчати події Другої світової війни [1, с. 45].

Проте вивчення досвіду Першої світової війни залишалось домінуючим, тому отриманий досвід ведення бойових дій на озері Хасан і річці Халхин-Гол не знайшов свого належного відображення у нових проектах статутів та у заходах бойової підготовки РСЧА. У

зв'язку з цим і війська (сили) виявились непередготовленими до прориву укріплених районів та до боїв в позиційних умовах під час радянсько-фінської війни (1939–1940). Досвід застосування авіації під час війни в Іспанії теж був неврахований. Внаслідок цього радянські авіатори майже не були знайомі з тактикою дій німецьких льотчиків, їх навиками у веденні повітряного бою. [7, с. 110].

Більшість матеріалів, пов'язаних із досвідом війн, напередодні німецько-радянської війни була засекречена, передана до ГШ “під сукно”, а воєнні архіви знаходились на зберіганні у Наркоматі внутрішніх справ, що значно обмежувало можливості науковців у вивченні документів щодо досвіду бойових дій. Робота воєнно-історичного відділу з розповсюдження воєнно-історичних знань в РСЧА з боку вищого військового керівництва РСЧА (далі – військове керівництво) оцінювалась незадовільно. Були зроблені висновки про те, що в РККА неналежно вивчається воєнна історія, недбало поставлене завдання щодо вивчення армій вірогідного противника та театру воєнних дій. З боку військового керівництва вже у 1940 році лунали пропозиції щодо створення в системі ГШ окремого відділу з дослідження досвіду війн [8, с. 226, 341].

З початком німецько-радянської війни, у другій половині 1941 року різко збільшився обсяг матеріалів із бойового досвіду, який надходив зі штабів діючої армії до ГШ. Воєнно-історичний відділ ГШ на той час не мав повноважень

для організації цієї роботи в масштабах РСЧА. Необхідно було знову створювати систему узагальнення і використання бойового досвіду своїх збройних сил.

Першими документами по результатам узагальнення бойового досвіду були накази Народного комісара оборони (далі – НКО): про вдалі дії військ РСЧА проти танкових та моторизованих частин противника; досвід бойового застосування авіації з резерву Головного командування у перший тиждень боїв та всієї авіації за перші двадцять днів; з організації артилерійської оборони, а також щодо основних причин невдалих дій РСЧА в обороні і наступі тощо [3, с. 68].

Усвідомлюючи необхідність вивчення досвіду бойових дій, застосування відповідних родів військ, а також тактики противника директивою НКО у військах, через начальників штабів напрямків, фронтів і армій, начальників центральних управлінь НКО було організовано відправку до оперативного управління (далі – ОУ) ГШ РСЧА матеріалів, що містили бойовий досвід своїх військ, нові бойові прийоми військ противника, висновки і пропозиції з організації, озброєння і бойового застосування частин і з'єднань, з підготовки і ведення боїв та операцій, управління військами та їх всебічного забезпечення [5, с. 30].

Важливим підсумком осмислення досвіду початкового періоду бойових дій стали рішення НКО про розформування механізованих корпусів і перехід до армійської структури без корпусних

управлінь, переформування кавалерійських корпусів і корпусних авіаційних з'єднань. Було введено посади помічників командувачів військ фронтів, відновлено посаду начальника артилерії РСЧА, сформовано Головне управління начальника артилерії, змінено організацію частин Військово-повітряних сил, здійснено перегрупування засобів радіозв'язку, а начальників артилерії фронтів, армій корпусів, дивізій і бригад – призначено заступниками відповідних загальновійськових командувачів (командирів) [9, 10, 11, 12, 13].

Вимоги часу потребували рішення невідкладних завдань, пов'язаних із створенням нового стратегічного фронту оборони, проведенням масштабних перегрупувань військ, формуванням резервів та їх матеріально-технічним забезпеченням, організацією стратегічної та оперативної взаємодії, узагальненням і використанням досвіду війни тощо [14, с. 254].

Виходячи з цього, постановою Державного комітету оборони від 28 липня 1941 року № 300 ГШ РСЧА було позбавлено організаційно-мобілізаційних функцій та спрямовано на оперативно-стратегічне керівництво збройними силами, що передбачало, зокрема, збір і обробку матеріалів із вивчення досвіду війни. Цією ж постановою було утворено спеціальну Групу офіцерів ГШ РСЧА на правах окремого відділу для роботи у військах та організації прямої взаємодії військового керівництва зі штабами фронтів і армій (з'єднань) з питань надання допомоги командувачам у вико-

нанні директив, наказів та інструкцій Ставки, НКО і ГШ РСЧА, вивчення досвіду війни, перевірки точності доповідей про оперативну обстановку і боєготовність військ та забезпечення їх бойовою технікою і боєприпасами тощо. Штатна чисельність цієї структури становила: на штаб кожного фронту – 3 особи, штаб армії – 3 особи, на дивізію – 3 особи. Інформація, яка надходила до ГШ РСЧА від представників Групи офіцерів ГШ РСЧА, вважалась найбільш достовірною [15; 16, с. 17].

Наступним кроком закріплення функції по вивченню та використанню бойового досвіду за ГШ стало затверджене Положення про Генеральний штаб Червоної армії (далі – Положення). У відповідності до пункту 9 Положення на ГШ РСЧА покладалось завдання зі збору та обробки матеріалів із вивчення досвіду війни, а також розробка наказів, директив, настанов по використанню цього досвіду [17].

У результаті розподілу повноважень в ГШ РСЧА між його структурами, завдання щодо дослідження досвіду війни було покладено певною мірою на ОУ ГШ РСЧА, Групу офіцерів ГШ РСЧА та воєнно-історичний відділ, який у відповідності до Положення також здійснював дослідження щодо вивчення бойового досвіду Першої світової та громадянської війн [1, с. 45].

Однак навесні 1942 року стало очевидним, що залучення різних структур ГШ до роботи щодо вивчення та використання досвіду війни потребувало визначення загального керівництва їх

діяльністю. Водночас складна ситуація на фронтах, величезні втрати в живій силі і техніці, яких зазнавала РСЧА, потребувала створення цілісної структури з вивчення та всебічного використання досвіду війни від ГШ РСЧА до з'єднання, її комплектування кадрами, здатними досліджувати накопичений матеріал та оперативно доводити висновки та рекомендації до командного складу, штабів і військ [1, с. 45].

Враховуючи необхідність оперативного використання в діючій армії досвіду війни наказом НКО від 25.04.1942 № 324 на базі відділу оперативної підготовки ОУ ГШ РСЧА було сформовано Відділ із використання досвіду війни (далі – ВВДВ) цього ж управління у складі 20 осіб: 14 посад військово-службовців і 6 цивільних працівників. На ВВДВ покладалось завдання з вивчення та узагальнення досвіду війни, розробки загальновійськових настанов і інструкцій по веденню операції (бою), а також директивних вказівок головним і центральним управлінням НКО, реалізації висновків та рекомендацій із бойового досвіду. Зазначеним наказом було також упорядковано штат Групи офіцерів ГШ РСЧА із розрахунку: по дві особи на корпус, по три – на армію та три – на фронт [1, с. 46]. Було також посилено воєнно-історичний відділ, склад якого збільшився до 27 військовослужбовців і 15 цивільних працівників [14, с. 702].

Завдяки виконанню наказу НКО від 25.04.1942 № 324 було розпочато створення відповідної вертикалі з вивчення, узагальнення та використання до-

свіду війни у штабах фронтів і армій. Для виконання цих завдань були передбачені наступні штатні посади: в польовому управлінні фронту – старший помічник та три помічники начальника оперативного відділу по вивченню досвіду війни; в польовому управлінні армії – старший помічник і помічник начальника оперативного відділення по вивченню досвіду війни. Головне завдання цих робочих груп полягало в зборі, вивченні, узагальненні досвіду війни та негайному його впровадженні. В центральних управліннях НКО за рішенням їх керівництва створювалися свої структури з узагальнення досвіду війни або для цього призначались відповідальні посадові особи [18].

Для якісної організації цієї роботи директивою Генерального штабу від 9 листопада 1942 року № 1005216 (далі – Директива) було затверджено “Інструкцію з вивчення і використання досвіду війни в штабах фронтів і армій” (далі – Інструкція). Вказаний документ передбачав всебічне вивчення боїв та операцій, виявлення тенденцій і закономірностей в розвитку воєнного мистецтва та опрацювання на цій основі практичних рекомендацій для військ діючої армії. Крім цього, були зазначені форми і методи цієї роботи, а також порядок її планування та звітності [19, 20].

З цього часу в ГШ РСЧА розпочався новий етап організаційної роботи з узагальнення бойового досвіду, пов'язаний з масштабністю проблем, які потребували негайного вирішення з урахуванням набутого досвіду війни

та значним обсягом матеріалу, що підлягав узагальненню. Намітилась тенденція наукового, аргументованого обґрунтування висновків і рекомендацій на базі кропіткого вивчення практичної діяльності на фронтах. В процесі роботи формувалась методика узагальнення досвіду війни, в основу якої були покладені відповідні принципи [3, с. 69].

Визначальним з них став принцип централізованого керівництва роботою з узагальнення та використання досвіду війни, яка здійснювалась шляхом видання прямих директивних вимог, інструкцій і методичних матеріалів, проведення нарад із обміну досвідом роботи, планування і координації зусиль штабів і центральних управлінь НКО, перевірки і контролю діяльності підлеглих штабів тощо [14, с. 728].

Наступним кроком у розвитку централізованої системи вивчення та узагальнення досвіду війни стали рішення НКО про створення відповідних структур в окремих родах військ. Так, з метою вивчення досвіду дій артилерії і передачі його артилерійським частинам і з'єднанням у складі Головного управління командувача артилерією ЧА було сформовано відділ із вивчення історії артилерії та її досвіду в бойових діях чисельністю 6 військовослужбовців та 5 цивільних працівників, а в управліннях командувачів артилерією фронтів було введено посаду старшого помічника начальника оперативного відділу з вивчення досвіду дій артилерії [21].

Органами з вивчення та використання досвіду війни у практичній діяль-

ності постійно удосконалювалися способи оперативного доведення до військ діючої армії висновків з досвіду війни. Якщо на початку своєї діяльності це здійснювалось шляхом видання нормативно-правових (нормативних) документів (директиви, накази, вказівки), то вже восени 1942 року ВВДВ, штабами фронтів і армій було розпочато випуск збірників, оперативних (тактичних) оглядів і зведень, інформаційних листків, пам'яток тощо. З часом в їх практику було запроваджено проведення занять із командним складом з розбору проведених операцій (боїв) та його доведення до підпорядкованих військ [4, с. 19].

Важливим напрямом діяльності ГШ з вивчення, узагальнення та використання досвіду бойових дій в роки Другої світової війни стало розповсюдження та впровадження досвіду війни в практичну діяльність військ (сил). Особливого розвитку ця робота набула після створення в квітні 1942 року ВВДВ.

В цей час був започаткований "Збірник матеріалів з вивчення досвіду війни". Це видання було розраховано на офіцерів оперативно-тактичної ланки управління, розсилалося до командира полку включно і використовувалося в якості посібника з оперативної підготовки. Для поширення досвіду бойових дій серед офіцерів тактичного рівня з червня 1943 року почав видаватися "Збірник практичних прикладів з досвіду війни". Найбільш поширеним виданням ГШ РСЧА з розповсюдження досвіду війни виявився періодичний "Інформаційний бюлетень", який

мав на меті інформування офіцерського складу про висновки з найбільш важливих питань бойової діяльності військ і штабів для їх використання в практичній роботі. [3, с. 72–73].

Ефективним засобом розповсюдження результатів узагальнення бойового досвіду стали наукові публікації у журналах “Воєнна думка” та Військовий вісник”. З вересня 1941 року редакція журналу “Воєнна думка” була об’єднана з редакторським колективом “Військово-історичного журналу”. На шпальтах військово-теоретичного та військово-історичного часопису висвітлювались актуальні питання про боротьбу з потужними танковими угрупованнями противника, його повітряними десантами, організацію оборони на широкому фронті, боях в оточенні та за оволодіння населеними пунктами тощо. Окремим розділом журналу “Воєнна думка” стали публікації історичних досліджень, присвячених еволюції військового мистецтва різних історичних епох. Тираж цього щомісячного видання з березня 1945 року сягнув 15 тис. примірників [22, с. 83–84].

На виконання вимог директиви ГШ РСЧА № 206 від 8 квітня 1943 року командування фронтів були проведені наради з вивчення досвіду війни, які виявили серйозні недоліки в організації цієї роботи в штабах армій. Так, під час проведення розширеної наради у штабі Південного фронту (з 20 жовтня 1943 року – 4-го Українського фронту), яка відбулась 9 травня 1943 року, представники оперативних відділів (відді-

лень) штабів армій, корпусів, дивізій та родів військ, відповідальних за вивчення досвіду війни, у своїх виступах торкнулись гострих проблем, що виникли в ході вивчення та використання досвіду бойових дій у військах, а саме: повільність та некомпетентність керування роботою з вивчення та узагальнення досвіду війни з боку вищих штабів; відсутність у військах аналітичних матеріалів щодо дій противника, ефективності застосування його озброєння та воєнної техніки; відсутність періодичних видань із використання досвіду бойових дій тощо [23, 24].

Однак в подальшому керування зазначеною роботою в штабах армій 4-го Українського фронту не зазнало значного поліпшення. За результатами наради, що проводилась 15 жовтня 1943 року зі старшими помічниками начальників оперативних відділів штабів армій 4-го Українського фронту, було здійснено аналіз цієї роботи у штабах підпорядкованих армій. В ході проведеного аналізу було виявлено повну відсутність керування цією роботою з боку командування 28-ї та 51-ї армій, де навіть новопризначені посадові особи не отримували настанов щодо організації роботи з вивчення досвіду війни [25].

Намагаючись удосконалити роботу органів із вивчення та використання бойового досвіду у жовтні 1943 року ВВДВ було проведено першу Всеармійську нараду по використанню бойового досвіду. Мета цієї наради передбачала виявлення недоліків у цій роботі, обмін досвідом її організації та ведення. У ро-

боті наради взяли участь старші помічники начальників відділів (відділень) фронтів і армій по вивченню досвіду війни, представники відділів бойової підготовки штабів фронтів та центральних управлінь НКО. Залучення представників бойової підготовки було обумовлено необхідністю впровадження бойового досвіду в систему підготовки офіцерських курсів та поповнення, а також потребою їх взаємодії зі структурами, що займалися узагальненням досвіду та використанням його у ході війни.

Учасники наради прийшли до висновку, що зміст і обсяги роботи з узагальнення і впровадження бойового досвіду у війська суттєво переросли її організаційні форми. Вони також зазначили відсутність повсякденної взаємодії між структурами з вивчення досвіду війни у штабах фронтів, армій і штабами начальників родів військ. Зазначені структури на той час були не в змозі якісно вирішувати завдання в умовах надходження великого масиву матеріалів, позначалася їх неупорядкованість посад особовим складом, яка досягала 25%.

У своєму виступі начальник ВВДВ генерал-майор Петро Вічний зосередив увагу учасників наради на випадки, коли на посадових осіб штабів, відповідальних за вивчення досвіду війни, покладалась завдання з ведення воєнно-історичної роботи. Він зазначив, що воєнно-історична робота у штабах від штабу фронту до штабу полку (окремої військової частини) має бути суворо обмежена систематичним і точним ве-

денням журналу бойових дій, а в штабах дивізій (бригад) і полків (окремих військових частин), крім того, веденням формуляра з'єднання (військової частини) [26].

За результатами проведення наради заступник НКО 11 грудня 1943 року підписав наказ № 0443, у відповідності до якого було кардинально змінено структуру органів із вивчення та використання досвіду війни, а також уведено в дію оновлену "Інструкцію з вивчення та використання досвіду війни у військах і штабах РСЧА". Згідно наказу Наставова з польової служби штабів була доповнена окремим розділом щодо організації роботи штабів з вивчення і використання досвіду війни [27].

Організаційні зміни торкнулись всіх ланок управління від військової частини до центрального управління НКО, а саме в:

- польових управліннях фронтів і армій були створені відділення з використання досвіду війни у складі оперативних відділів;

- управліннях і штабах родів військ і служб фронтів та армій введено посади старших помічників (помічників) начальників оперативних відділів (відділень) з вивчення та використання досвіду війни;

- штабах командувачів родів військ та центральних управліннях НКО – відділи (відділення) або спеціально призначені службові посадові особи;

- штабах корпусів і дивізій – призначався офіцер оперативного відділу (відділення) за сумісництвом;

– полку (окремій військовій частині) робота по вивченню бойового досвіду покладалася на штаб, а в батальйонній та ротній ланках – на командирів підрозділів [28].

Наприклад, для вивчення, узагальнення та використання досвіду війни всіма ланками Тилу було створено наступні організаційні структури: в штабах тилу фронтів – начальник відділення з використання досвіду війни та його помічник; в штабі тилу армії – старший помічник начальника організаційного відділу з вивчення досвіду війни; в управліннях та відділах управління тилу фронту і армії – спеціально призначені начальники управлінь і відділів; в корпусах – один із помічників начальника штабу тилу за його рішенням; в дивізіях – начальник організаційно-планового відділення відділу тилу [29].

Робота щодо вивчення та використання досвіду в РСЧА очолювалась військовими радами фронтів і армій, начальниками центральних управлінь НКО, командувачами родів військ, командирами з'єднань і частин. У відповідності до вимог нової “Інструкції з вивчення та використання досвіду війни у військах і штабах РСЧА” вищезазначені структури (призначених посадових осіб) категорично заборонялось залучати до воєнно-історичної роботи, яка була суворо обмежена веденням журналу бойових дій та формуляром з'єднання (частини). Враховуючи дослідницький характер роботи по вивченню бойового досвіду, від офіцерів вимагалось вміння узагальнювати фак-

тичний матеріал, формувати правильні висновки та бути об'єктивними.

З цього часу ВВДВ був визначений робочим апаратом начальника Генерального штабу, спрямованим на вирішення таких основних завдань як: вивчення і використання досвіду війн для подальшої розробки статутів, настанов та інструкцій з бойових дій військ; контроль, координація роботи і практична допомога іншим органам з вивчення та використання бойового досвіду; розгляд і погодження до друку настанов, посібників та інструкцій.

Відтепер керівники органів військового управління, яким були підпорядковані (за напрямом діяльності) відповідні служби в усіх штабах об'єднань та з'єднань мали опрацювати свої інструкції з вивчення та використання досвіду війни. Але цей процес розвивався повільно. Так, начальником штабу Начальника Тилу РСЧА відповідну інструкцію було затверджено тільки 12 липня 1944 року, при цьому, наприклад, штаб управління Тилу 57-ї Армії направив її до стрілецьких корпусів лише 10 листопада 1944 року, тобто майже через 11 місяців після затвердження оновлених структур з вивчення та використання досвіду війни в РСЧА. [29, 30].

Для належного керівництва діяльністю нової структури органів з вивчення та використання досвіду війни, найбільш повного використання досвіду війни, покращення цієї роботи у військах та органах військового управління наказом заступника НКО від 8 березня

1944 року ВВДВ було переформовано в Управління з використання досвіду війни ГШ РСЧА. Організаційно до знову створеного управління увійшли чотири відділи: з використання досвіду війни; оперативної підготовки; статутний; редакційно-видавничий та редакція журналу “Воєнна думка”. Його діяльність була направлена на розповсюдження бойового досвіду, підвищення результативності воєнних дій, сприяла розвитку військового мистецтва.

Висновок. Отже, зі створенням Управління з використання досвіду війни ГШ РСЧА було завершено формування централізованої структури органів з вивчення та використання досвіду бойових дій РСЧА, яка до кінця Другої світової війни не зазнала значних змін. За цей час сформувався кваліфікований офіцерський корпус, який накопичив достатній досвід керівництва військами в різних умовах ведення бойових дій. Процес утворення вказаної структури умовно, на думку авторів, можна поділити на п'ять етапів.

На першому етапі, від початку Другої світової війни до розв'язання німецько-радянської війни бойовий досвід вивчався лише воєнно-історичним відділом ГШ РСЧА. Доступ до більшості матеріалів був обмежений, робота щодо розповсюдження досвіду бойових дій на належному рівні не проводилась. На другому етапі, що тривав до кінця квітня 1942 року, завдання щодо збору та обробки матеріалів з вивчення досвіду війни, розробки наказів (директив), настанов з використання цього досві-

ду були розпорошені між ОУ, Групою офіцерів та воєнно-історичним відділом ГШ РСЧА. Третій етап, що тривав майже до кінця 1942 року, характеризувався початком створення структури органів з вивчення бойового досвіду від ГШ РСЧА до штабу фронту (армії) та формуванням засад, що унормували та регламентували їх діяльність. На четвертому етапі, який тривав до жовтня 1943 року, було розпочато розповсюдження узагальненого досвіду бойових дій через службові видання ГШ РСЧА, використання досвіду війни в проєктах бойових статутів, обговорення проведеної роботи щодо його узагальнення на службових нарадах. На п'ятому етапі, який тривав до кінця Другої світової війни, продовжувалось удосконалення структури органів з вивчення бойового досвіду шляхом її запровадження в центральних управліннях НКО, штабах родів військ, з'єднаннях та військових частин, а також подальшого унормування діяльності зазначених структур.

Результатом діяльності органів РСЧА з вивчення та використання бойового досвіду у роки Другої світової війни став великий масив опрацьованих та систематизованих бойових та оперативних документів, інформаційно-довідкових та аналітичних матеріалів. Для дослідників Другої світової війни вони становлять цінний масив джерельної бази. Проте дослідницька робота в роки війни мала свої особливості і труднощі. Повнота і рівень аналізу подій у літературі, особливо відкритій, різко обмежувалася умовами воєнного часу.

Водночас здійснений аналіз еволюції радянської структури з вивчення та використання досвіду війни у 1939–1945 роках свідчить про її недостатню ефективність. Тривалий час структура відповідних органів носила фрагментарний характер. Негативний досвід, як правило, не вивчався, що призводило до створення умов його повторення. Остаточно система вивчення та використання бойового досвіду централі-

зованого типу, яка охопила всі ланки військового управління від ГШ до з'єднання, була створена тільки наприкінці 1943 року.

Автори дослідження вважають, що система вивчення та використання досвіду війни має бути передбаченою та апробованою в ході дослідницьких навчань у мирний час. Водночас у ході ведення бойових дій необхідні постійний її моніторинг і корекція.

Список використаних джерел і літератури

1. Семон Б. Й., Скрыбин О. Л. Діяльність органів військового управління Червоної армії з вивчення бойового досвіду у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945) / Б. Й. Семон, О. Л. Скрыбин // Воєнно-історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України. – К.: ЦП “Компринт”, 2014. – Вип. 3(13). – С. 44–50.
2. Восставшие из пепла (Как Красная армия 1941 года превратилась в Армию Победы. Изучение опыта войны) [Электронный ресурс] / Девид Гланц.– Режим доступа : <https://biography.wikireading.ru/92747>.
3. Харьков А. Г. Исторический опыт в развитии военной науки / А. Г. Харьков // Военная мысль. – 1990. – № 6. – С. 28–36.
4. Гладыш С. А. Обобщение и использование боевого опыта в первом периоде Великой Отечественной войны / С. А. Гладыш // Военно-исторический журнал. – 1987. – № 7. – С. 14–20.
5. Штеменко С. М. Генеральный штаб в годы войны / С. М. Штеменко. – Москва : Воениздат, 1968. – 416 с.
6. Васильев Н. М. Работа Генерального штаба по обобщению опыта войны в 1941–1945 годах / Н. М. Васильев // Военная мысль. – 1994. – № 5. – С. 68–74.
7. Хазанов Д. Б. Борьба за господство в воздухе / Д. Б. Хазанов /. – М.: Яуза: эксмо, 2008. – 607 с.
8. “Зимняя война”: работа над ошибками (апрель – май 1940 г.). Материал комиссии Главного военного совета Красной армии по обобщению опыта финской кампании. – М.; СПб : летний сад, 2004. – 560 с.
9. Приказ народного комиссара обороны от 1 июля 1941 года № 0045 “Об опыте использования механизированных войск в первые дни войны” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 62. С. 208–209.
10. Приказ народного комиссара обороны от 10 июля 1941 года № 0049 с объявлением указаний Ставки Верховного командования об изменении организации частей ВВС с учетом опыта войны / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 62. С. 220.

11. Приказ народного комиссара обороны от 19 июля 1941 года № 0058 “О сформировании танковых дивизий” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11, Д. 62. С. 236-237.
12. Приказ народного комиссара обороны от 19 июля 1941 года № 0234 “О восстановлении должности начальника артиллерии Красной Армии и сформировании Главного управления при нем” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 65. С. 147–148. “Об улучшении боевого использования артиллерии” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 66. С. 201–203.
13. Приказ народного комиссара обороны от 23 июля 1941 года № 0243 “Об улучшении работы связи в Красной Армии” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 65. С. 165–169.
14. Великая Отечественная война 1941–1945 годов : в 12 т. – М.: Кучково поле, 2015. – Т.11 : Политика и стратегия победы: стратегическое руководство страной и вооруженными силами СССР в годы войны. – 2015. – 864 с.
15. Постановление Государственного комитета обороны от 28 июля 1941 года № 300 / ЦАМО. Ф. 148. Оп. 3763. Д. 85. С. 1–3.
16. Ломов Н., Голубович В. Об организации и методах работы Генерального штаба / Н. Ломов, В. Голубович // Военно-исторический журнал. – 1981. – № 2. – С. 12–19.
17. Положение о Генеральном штабе Красной Армии / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 65. С. 500–502.
18. Приказ народного комиссара обороны от 25 апреля 1942 года № 0324 “О реорганизации Генерального штаба Красной Армии” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 70. С. 428–430.
19. Директива Генерального штаба по изучению и использованию опыта войны от 9 ноября 1942 года № 1005216 / ЦАМО. Ф. 346. Оп. 5755. Д. 4. С. 255–260.
20. Инструкция по изучению и использованию опыта войны в штабах фронтов и армий / ЦАМО. Ф. 442. Оп. 8465. Д. 1. С. 37–40.
21. Приказ народного комиссара обороны от 8 февраля 1943 года № 0110 “Об организации изучения опыта действий артиллерии на фронтах Отечественной войны” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11, Д. 75. С. 246.
22. Євсєєв І. Г. Розповсюдження узагальненого досвіду бойових дій в роки Другої світової війни через службові видання Генерального штабу РСЧА / І. Г. Євсєєв // Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2019 р., м. Київ) / : НУОУ. – Київ, 2019. – С. 83–84.
23. Ссылка на директиву Генерального штаба РККА от 25 апреля 1943 года № 206 / ЦАМО. Ф. 64. Оп. 505. Д. 2. С. 272.
24. Материалы проведения совещания Южного фронта по изучению опыта войны 9 мая 1943 года / ЦАМО. Ф. 64. Оп. 505. Д. 2 С. 273–310.
25. Материалы проведения совещания старших помощников начальников оперативных отделов штабов армий 4-го Украинского фронта по изучению опыта войны 15 октября 1943 года / ЦАМО. Ф. 333. Оп. 4885. Д. 11. С. 185–186.
26. Итоги первого Всеармейского совещания по изучению опыта войны / ЦАМО. Ф. 835. Оп.1, Д. 276. С. 8–16.
27. Приказ народного комиссара обороны от 11 декабря 1943 года № 0443 “О работе по

изучению и использованию опыта войны в войсках и штабах Красной Армии” / ЦАМО. Ф. 4. Оп. 11. Д. 76. С. 233–239.

28. Инструкция по изучению и использованию опыта войны в войсках и штабах Красной армии / ЦАМО. Ф. 886. Оп. 1. Д. 193. С. 172–184.

29. Инструкция по изучению использованию опыта войны в штабах тыла фронтов, армий и соединений / ЦАМО. Ф. 961. Оп. 1. Д. 296. С. 36–39.

30. Сопроводительное письмо управления Тыла 57 Армии от 10 ноября 1944 года в 68 стрелковый корпус / ЦАМО. Ф. 961. Оп. 1. Д. 296. С. 35.

References

1. Semon B. Y., Skriabin O. L. Diialnist orhaniv viiskovoho upravlinnia Chervonoї armii z vuvchennia boiovoho dosvidu u roky Velykoї Vitchyznianoї viiny (1941–1945) / B. Y. Semon, O. L. Skriabin // Voienno-istorychnyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. – K.: TsP “Kompyrnt”, 2014. – Vyp. 3(13). – S. 44-50.

2. Vosstavshie iz pepla (Kak Krasnaya Armiya 1941 goda prevratilas v Armiyu Pobedy. Izuchenie opyta voyny) [Yelektronniy resurs] / Devid Glants.– Rezhim dostupu : <https://biography.wikireading.ru/92747>.

3. Kharkov A. G. Istoricheskiy opyt v razvitii voennoy nauki / A. G. Kharkov // Voennaya mysl. – 1990. – № 6. – S. 28-36.

4. Gladyshev S. A. Obobshchenie i ispolzovanie boevogo opyta v pervom periode Velikoy otechestvennoy voyny / S. A. Gladyshev // Voенно-istoricheskiy zhurnal. – 1987. – № 7. – S. 14-20.

5. Shtemenko S. M. Generalnyy shtab v gody voyny / S. M. Shtemenko. – Moskva : Voenizdat, 1968. – 416 s.

6. Vasilev N. M. Rabota Generalnogo shtaba po obobshcheniyu opyta voyny v 1941–1945 godakh / N. M. Vasilev // Voennaya mysl. – 1994. – № 5. – S. 68-74.

7. Khazanov D. B. Borba za gospodstvo v vozdukh / D. B. Khazanov / . – M.: Yauza: eksmo, 2008. – 607 s.

8. “Zimnyaya voyna”: rabota nad oshibkami (aprel-may 1940 g.). Material komissii Glavnogo voennogo soveta Krasnoy armii po obobshcheniyu opyta finskoy kampanii. – M.: SPb : letniy sad, 2004. – 560 s.

9. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 1 iyulya 1941 goda № 0045 “Ob opyte ispolzovaniya mekhanizirovannykh voysk v pervye dni voyny” / TsAMO. F. 4. Op. 11. D. 62. S. 208-209.

10. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 10 iyulya 1941 goda № 0049 s obyavleniem ukazaniy Stavki Verkhovnogo komandovaniya ob izmenenii organizatsii chastey VVS s uchetom opyta voyny / TsAMO. F. 4. Op. 11. D. 62. S. 220.

11. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 19 iyulya 1941 goda № 0058 “O sformirovanii tankovykh diviziy” / TsAMO. F. 4. Op. 11, D. 62. S. 236-237.

12. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 19 iyulya 1941 goda № 0234 “O vosstanovlenii

dolzhnosti nachalnika artillerii Krasnoy Armii i sformirovaniy Glavnogo upravleniya pri nem” / TsAMO. F. 4. Op. 11. D. 65. S. 147-148.

13. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 23 iyulya 1941 goda № 0243 “Ob uluchshenii raboty svyazi v Krasnoy Armii” / TsAMO. F. 4. Op. 11. D. 65. S. 165-169.

14. Velikaya Otechestvennaya voyna 1941–1945 godov : v 12 t. – M.: Kuchkovo pole, 2015. – T.11 : Politika i strategiya pobedy: strategicheskoe rukovodstvo stranoy i vooruzhennymi silami SSSR v gody voyny. – 2015. – 864 s.

15. Postanovlenie Gosudarstvennogo komiteta oborony ot 28 iyulya 1941 goda № 300 / TsAMO. F. 148. Op. 3763. D. 85. S. 1-3.

16. Lomov N., Golubovich V. Ob organizatsii i metodakh raboty Generalnogo shtaba / N. Lomov, V. Golubovich // Voенно-istoricheskiy zhurnal. – 1981. – № 2. – S. 12-19.

17. Polozhenie o Generalnom shtabe Krasnoy Armii / TsAMO. F. 4. Op. 11. D. 65. S. 500-502.

18. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 25 aprelya 1942 goda № 0324 “O reorganizatsii Generalnogo shtaba Krasnoy Armii” / TsAMO. F. 4. Op. 11. D. 70. S. 428-430.

19. Direktiva Generalnogo shtaba po izucheniyu i ispolzovaniyu opyta voyny ot 9 noyabrya 1942 goda № 1005216 / TsAMO. F. 346. Op. 5755. D. 4. S. 255-260.

20. Instruktsiya po izucheniyu i ispolzovaniyu opyta voyny v shtabakh frontov i armiy / TsAMO. F. 442. Op. 8465. D. 1. S. 37-40.

21. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 8 fevralya 1943 goda № 0110 “Ob organizatsii izucheniya opyta deystviy artillerii na frontakh Otechestvennoy voyny” / TsAMO. F. 4. Op. 11, D. 75. S. 246.

22. Yevsieiev I. H. Rozpovsiudzhennia uzahalnenoho dosvidu boiovykh dii v roky Druhoi svitovoi viiny cherez sluzhbovi vydannia Heneralnogo shtabu RSChA / I. H. Yevsieiev // Ukrainske viisko: suchasnist ta istorychna retrospektyva : Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (29 lystopada 2019 r., m. Kyiv) / : NUOU. – Kyiv, 2019. – S. 83–84.

23. Ssylka na direktivu Generalnogo shtaba RKKA ot 25 aprelya 1943 goda № 206 / TsAMO. F. 64. Op. 505. D. 2. S. 272.

24. Materialy provedeniya soveshchaniya Yuzhnogo fronta po izucheniyu opyta voyny 9 maya 1943 goda / TsAMO. F. 64. Op. 505. D. 2 S. 273-310.

25. Materialy provedeniya soveshchaniya starshikh pomoshchnikov nachalnikov operativnykh ot-delov shtabov armiy 4-go Ukrainskogo fronta po izucheniyu opyta voyny 15 oktyabrya 1943 goda / TsAMO. F. 333. Op. 4885. D. 11. S. 185-186.

26. Itogi pervogo Vsearmeyskogo soveshchaniya po izucheniyu opyta voyny/ TsAMO. F. 835. Op.1, D. 276. S. 8-16.

27. Prikaz narodnogo komissara oborony ot 11 dekabrya 1943 goda № 0443 “O rabote po izucheniyu i ispolzovaniyu opyta voyny v voyskakh i shtabakh Krasnoy Armii” / TsAMO. F. 4. Op. 11. D. 76. S. 233-239.

28. Instruktsiya po izucheniyu i ispolzovaniyu opyta voyny v voyskakh i shtabakh Krasnoy armii / TsAMO. F. 886. Op. 1. D. 193. S. 172-184.

29. Instruktsiya po izucheniyu ispolzovaniyu opyta voyny v shtabakh tyla frontov, armiy i soedineniy / TsAMO. F. 961. Op. 1. D. 296. S. 36-39.

30. Soprovoditelnoe pismo upravleniya Tyla 57 Armii ot 10 noyabrya 1944 goda v 68 strelkovyy korpus / TsAMO. F. 961. Op. 1. D. 296. S. 35.

Hrytsiuk V. M., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of Research Center of Military History of Ivan Cherniakhovskyi National Defence University of Ukraine (Kyiv)

Yevsieiev I. G., Researcher of Research Centre of Military History of Ivan Cherniakhovskyi National Defence University of Ukraine (Kyiv)

TRANSFORMATION OF THE RED ARMY FOR THE PURPOSE OF EXPLORING AND USING MILITARY EXPERIENCE IN THE YEARS OF THE SECOND WORLD WAR

Effective counteraction to the recent armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has exacerbated the need to summarize and put into operation the Ukrainian Army combat experience gained in the anti-terrorist operation / operation of the United Forces. In order to make this work more effective, you need to learn from the past. The article analyzes the scientific and memoir literature, the documentary source base on the creation and operation of bodies to study and use the combat experience of the RSCA during the Second World War. The results of these bodies constitute a valuable array for historiography. And the organization of their work is of practical importance in modern conditions. To study the experience of the Armed Forces of Ukraine in the fight against Russian aggression, we propose the author's periodization of the evolution of the RSCA bodies to study and use the combat experience in 1939-1945.

Even before the outbreak of Second World War, the armies that eventually joined the anti-Hitler coalition and their opponents began work on generalizing, studying, and using experience in the use of armed forces, armies, and forces, and organizing their interaction in combat. For the study and implementation of the experience of war, structures were established in the military authorities to study, summarize, and use combat experience, the activities of which are of great interest to modern researchers, scientists, and military specialists. Combat experience is required to

develop and implement the newest methods of conducting armed combat, organizing and conducting military operations, developing instructions, manuals and techniques for the preparation of units of troops and special forces of the Armed Forces of Ukraine. Therefore, in order to streamline this work in the Armed Forces of Ukraine and to avoid mistakes, it is urgent to take into account foreign experience, especially in all – countries of the North Atlantic Alliance, as well as to conduct military-historical researches on the history of creation and activity of structures for studying, generalization and use of combat experience. during the Second World War, particularly in the RSCA.

Keywords: *Second World War, the study and use of combat experience, the RSCA.*